

Girid Yunanistan-a ilhāk ol-un-dağ-u dağ-ı-ka-da «à l'instant même où la Crète était annexée à la Grèce».

vaqıt ve *zaman* *zaman* kelimelerinin kendileri de bu hâlde bulunabilirler. O zaman mübhem sıfat olan *bir* le veya cemi' lâhikasıyla birlikte olabilirler.

MI. : *vapur ol-ma-diğ-i zaman yel'ek' g'emi-ler-i işle-r-di* (*Altın kitab*, s. 61) «au temps où il n'y avait point encore de bateaux à vapeur, on se servait de navires à voile»;

bugday-ın başak-la-n-diğ-i zamân-a kadar g'eş-en müddet (*Aynı eser*, s. 51) «l'espace de temps qui, s'étend jusqu'au moment où le blé monte en épi»;

hiç um-ul-ma-diğ-i bir zaman-da «à un moment où personne ne l'espérait»;

Tepe-Del-en'li Ali Paşa ferman-ı ol-duğ-u zaman-lar-da (*Tarih-i Lutfi* I, s. 13) «aux temps où la tête d'Ali Pacha de Tebelen était mise à prix» (mot à mot: «où Ali Pacha était *fermanlı* = objet d'un firman de mise au ban [sürgüne gönderme: A.U.E.]»;

Sultan Selim uya-ma-diğ-i zaman-lar kitab mütala'a-sı-ile vaqıt g'eş-ir-ir-di (AHMED RASİM) «à ses moments d'insomnie, le Sultan Selim passait le temps à lire — (Bu misalde cemi lâhikası, hadesin sık sık oluşunu ifade etmeğe yarar.)

Aşağı misalde *hîn* kelimesi bulunuyor:

revân et-düğ-i hîn-de (*Fütüvvet-nâme*, Bibl. nat., S. T. yazmaları, 9. yap. 39).

İHTAR. — Öteki Türk dillerinde buna benzer tabirlere rastlanır:

ümdi k'a'bâ-gü bar-ur vaqıt tar-ur «imdi k'a'be-ye varacak vakıt-dır. A.U.E (T. E. s. 46, v°, I. 4) «c'est le moment d'aller à la Mecque»;

oğ wa'z ayt-ur (ayd-ur) kün-dâ onun va'z söylediği (ettiği) günde A.U.E (*Aynı eser*, s. 37, I. 4);

men kil-ân vaqt-ı-da ben geldiğim vakit(de) A.U.E (GRENARD, s. 342) «quand je suis venu».

1378. Bununla beraber esna *ışta* «intervalle, entrefaites», *sıra* veya *sıra* «série» gibi isimlerin mefulünfih haletleriyle kullanılanlarını havi olanlar, ulaklık tabir olarak sayılabilir.

Bu tabirler şöyle böyle bir müddeti havi olan hadesi gösterirler, ve bazan manaları ile *-ik'en* li ulağa yaklaşırlar.

MI. : *Avrupā-yi garbi aqūm-i iler(i)-le-mek* Avrupa'yı batıya doğru ilerletmek

sedâ-lar-ın-ı her cūnib-den sımâh-ı devlet-ler-in-e isâl et-dik-ler-i sıra-da biz o yol-da-ki icrâ-ât-ı devlet-e masırrâne mânî ol-ur-da-k (ABD-UR-RAHMAN ŞEREF, s. 336) etendis que les peuples de l'Europe occidentale stimulaient leurs gouvernements par leurs appels au progrès, nous nous entétions à entraver toutes tentatives faites dans cette voie par notre gouvernement» ;

muhârebe ibtidâ et-diğ-i esnâ-da biz-im Anadoļu askeri boz-ul-du (AHMED RÂSİM, s. 108).

sıra kelimesi bazan *sıra-lar-da* suretinde cemi olarak kullanılır.

Daha ileride (§ 1381, ihtar) -*me-dik sıra* suretinde lehçe tabirleri görülecektir ki, bunlar başka bir manadadırlar.

İHTAR 1. — Eski osmanlıca'da *ماہال* *mahal* «lieu» kelimesinin mefulünfih baletlisi de *وقت* *vaqıt* «temps» yerine kullanılıyordu (MENİSNIKİ, *Inst.*, s. 154).

Aynı yapılama *Bâber* de de bulunuyor.

MI. : *سمرقندنی آلتان عیلا* *Semerqand-nı al-gan mahal-da* Semerkand'ı aldığım vakıt (de) A.U.E (*Bâber-Nâme*, Beveridge yazmaları, yap. 5, l. 4) «lorsque j'eus pris Samarcande».

İHTAR 2. — Zaman bildiren ulaklık tabirlerin bu büyük mikdarı görüldü. Bu habde *Kitâb-ı Dede Korkud* (s. 11) in bir ibaresine bakınız ki, burada aynı zamanda kafiyeli olarak şu siygalar da bulunmaktadır :

امدکنده *es-diğ-in-de* «lorsqu'il souffle»,

مقرا دقده *oğra-dık-da* «lorsqu'il hennissent» (mk. § 851, 3°),

چاغنده *koy-ul-an çağ-da* «lorsqu'il en viennent aux mains», [1]

دکنده *deg-en-de* «lorqu'il parvient».

3. - *DİK-ÇE* (-*DİK-ÇE*) Lİ ULAK.

VEYA NİSPETLİK ZAMAN ULAĞI. [2].

1379. -*dikçe* li ulak da bir zaman ulağıdır; fakat tali hadesle asli hades arasında daha sıkı bir *münāsebet ve alāka*, daha büyük bir tesanüt bildirmek ile -*dikde* li ulaktan ayrılır: Ve gerçekten -*dikçe* li ulak, (mülkiyet lâhikası almamış) -*dik* li hades isminin *nisbetlik* haleti (§ 923) dir.

Bu siyganın fransızca'daki muhtelif karşılıkları daha ileride gösterilmiştir; fakat şimdiden şunu kaydetmek gerekdir ki, bunu -*dikde* li ulaktan ayırt eden mana nuansını fransızca'da her zaman göstermeğe mahal yoktur. Çoğu zaman şöyle karşılıklar vermek yeter: «lorsque..., quand...».

Asli hadesle tali hades arasındaki *nispet* şu üç surette görünebilir:

[1] Müellifin arada verdiği bu misal mevzu'a uygun olmadığı için yerinde değildir. A.U.E.

[2] Türk giramercileri buna *رابطة توقيتيه* *rābıta-'i-tevükıtiye* yani zamanlama rabıtası «gérondif de temps, gérondif temporel» derler. J. D.

1° Sık sık oluş «fréquence» alâkası (fransızca karşılığı: «toutes les fois que...»);

2° Devam ve imtidat «durée» alakası (fransızca karşılığı: «tant que... ve menfi bir fiil tabaniyle: tant que ne pas...»);

3° Dereceli ilerleyiş «progression alakası (fransızca karşılığı, à force de..., plus... et plus...).

1° -dikce li ulak, iki hades arasında bu hadesler hemzaman olarak tekrarlanmış sayıldıkları zaman bir sık sık oluş alâkası ifade edebilir.

Asli hades, tali hades mikdarınca yanileyip tekrarlanır.

(Fransızca karşılığı: «toutes les fois que...»)

Ml. : *sefer-ler-de muzafferiyet-i azime vüki ol-duğ-ca her nefer-e bir-er iki-şer akçe terakki ver-il-ir-di* (ABD-UR-RAHMAN ŞEREF s. 296); «toutes les fois qu'on remportait une grande victoire [dans les guerres], on augmentait la solde de chaque Janissaire d'un ou deux aspres»;

gül-dük-çe gül-ler aç-ıl-ır [1] (söylence) «quand elle rit, il s'ouvre des roses».

şu herif-i g'ör-dük-çe fenâ-laş-ıyor-um (Köse Kâhya, s. 103) «quand je vois cet individu, je me trouve mal»;

söyle-dik-çe ağız çık-ar ağız-ın-dan (Aşık Garib [Karib], Maraş'da derlenen bir türküden) «quand il parle, il sort du feu de sa bouche».

[1] Bu söylence türk halk masallarında sık sık rastlanan bir hayalden alınmıştır.

Mk. MEHMET TEVFIK *İstanbul'da bir sene*, I, s. 19: *giz kız gül-dük-çe gül-ler aç-ıl-ıp ağ-la-dık-ça inci-ler dök-ül-üyor-muş* A.U.E «on dit que lorsque cette fille rit, etc..., et que lorsqu'elle pleure, il tombe des perles».

Yine mk. *Mürâdına eremeyen kız* [Kunos], VIII, *Prob* (RADLOFF s. 186), filan (veya falan) *yer-de bir kız var-muş yıka-n-dık-ça baş-ın-dan altun-lar dök-ül-ür gül-dük-çe yenâ'ın-da (yanâğ-ın-da) gül-ler aç-ıl-ır, â-(ağ-)la-dık-ça inci-ler saç-ıl-ır* «en telle endroit il y a une fille; quand elle se lave il tombe des pièces d'or de sa tête; quand elle rit, il s'ouvre des roses sur ses joues, quand elle pleure, il se répand des perles». J. D.

Buna benzer çok eski bir hayal için bk. (ARTHUR LUMLEY DAVIDS *Gr. Türke* s. 198). *Kitab el-em nâ'ic fî tahsilı sırf ve lıhu trkı*.

lâkin kuzulıki â'dağ ırdıkm qoro ânaçıme kulse ıbrak vtaqr ırka başa olın ıtar ırdı sajn tarasa ıııo
 tokolob vtokorse âltun kous avardı küzel-lig-i an-dag ır-di-kim (Padışah kızının) *küzel-lig-i an-dag ır-di-kim* (öyle idi ki) *karu ağaç-ga (ağaca) kül-se yaprak ve taqr (ot bitmez) yer-gä (yere) baq-sa ülen (çayır) bit-ür ır-di saç-ın tara-a yincü (inci) tök-ül-ip (dökülür) ve tük-ür-sa altun kümüş us-ar-dı (büyürdü)*.

Yine mk. Refik Halid'in, *ag peşinde* adlı hikâyesinde böyle bir ibareyi.. A.U.E

Yine mk. şu hazır biçilmiş ifadeleri: *icāb et-dik-çe* «au besoin», *fırsat bul-duğ-ça* «à l'occasion».

İHTAR. — Bu kavramıyla *-dik-çe* ulaşı bazan ** her «chaque», kolimesiyle beraber bulunur ki o zaman bu, sık sık oluş alâkasını kuvvetleştirir.

Ml.: *her gel-dik-çe* «toutes les fois que je, tu, il vient...»;
her arzu ol-un-duğ-ça «chaque fois qu'on en exprime le désir»;

فرانسز مکتبته تورکجه خواجه وظيفه هر کوز کوزدرديکجه «و خطك الفصاحی بشقه اولاجق»
fransız mekteb-in-de türkçe hocā-m vazife-m-e her göz dirdi
gez-dir-dik-çe «bu hatt-ın elifbā-sı baş-ka ol-acak, acabā çerkes-çe mi?»
de-rdi. (REFİK HALID, *Kirptnin dedikleri*, s. 259) «à l'école française, mon professeur de turc disait, chaque fois qu'il parcourait du regard mon devoir: «l'alphabet de cette écriture doit être quelque chose de spécial (= ce n'est pas du turc); ne serait-ce point du circassien?»

1380. — 2° *-dik-çeli* ulak, iki hades arasında bir devam ve intidat alâkası ifade edebilir. Asli hades (zamanı), tali hades (zamanı) kadar devam eder (fransızca karşılığı: «tant que...»).

Ml.: *dünya dur-duğ-ça* «tant que durera le monde»;

مجلس مبعوثان و اداره مشروطه بومات باقی اولدجه بایدادر
meclis-i meb'-ūsān ve idāre-i meşrūta bu millet bākī ol-duğ-ça pāy(i)dar-dir (Tanin, n°. 972) «la Chambre des députés et le régime constitutionnel se maintiendront tant que vivra cette nation»;

طیبت هر برزک آله برکله ویرد عمرز اولدجه ایلیکی چیقاره جنز دینه اوغراشیرز: ایشت حیات!
tabī'at her bir-imiz-İN el-in-e bir kemik ver-ir 'ömr-ümüz ol-duğ-ça ilig-in-i çıkar-acağ-ız di-ye uğra-ş-ır-ız, işle hayat (CENAB ŞEHAB-ED-DİN, *Tiryāki söz-leri*, n°. 331) «la providence (mot à mot, la nature) donne à chacun de nous un os (à ronger). Notre vie durant, nous nous efforçons d'en extraire la moelle et c'est cela la vie!» -*ömr-.. ol-duğ-ça* hazır biçilmiş bir tabirdir (mk. عمری اولدجه «sa vie durant», Bibl. nat. n°. 394 yazmaları, yap. 62. v°, l. 8; mk. daha ileridekiyi).

Bu kullanış, bir bekleme bir kollama kavramı ile sık sık başka bir mana rengi alır. Asli hadesin faili tali hadesin yerine iş görmek için, tali hades olub bitene kadar kendi durumunda sabit kalır (fransızca karşılığı, yine olduğu gibi kalır: «tant que...»).

Ml.: *memleket-imiz-de düş-man-ın bir nefer-i bul-un-duğ-ça sulh söz-ün-ü bile işit-mek iste-me-yiz* «tant qu'il y a un seul soldat ennemi dans notre pays, nous ne voulons même pas entendre parler de la paix».

Eski osmanlıca'da ulağa *mādam ki* (*mādam ki* A.U.E) bağlacının (§ 1002) ilâve edilmesiyle, bu mana kuvvetlendirile biliyordu; bakınız buna dair bir misale, *Cevdet Paşa tarihi* 3 üncü tabı, II, s. 106, l. 6 — 7.

1381. *-dikçe* li ulağın *menfi* veya *iktidârî menfi* fiil tabanından yapılmış olduğu ve yine *menfi* veya *iktidârî menfi* suretinde asli bir hadesle beraber bulunduğu her halini asıl bu takıma (§ 1380) koymak gerektir. Bunda asli hadesle *yokluğu* tali hadesle *yokluğu* müddetince devam etmesi muteberdir (ki bu, aşağıda bırakılmış bir hades fikrini verir). [Fransızca karşılığı: «tant que ne... pas»].

MI. : *iste-k ol-ma-dik-ça ta'âm-iñ tad-ı ol-ma-z* (Ata-sözü) «tant qu'on n'a pas d'envie (= d'appétit), la nourriture n'a pas de goût» ;

bir ricâ-m var, kabûl ed-eceğ-iñ-e söz ver-me-dik-çe, söyle-ye-me-m (MURAD BEY, *T, yoksa t.*, s. 109) «j'ai une prière (à t'adresser). Tant que tu ne m'auras pas donné ta parole que tu l'accueilleras favorablement, je ne te la dirai pas (mot à mot: «je ne puis dire»).

Menfi fiillerin bu kullanılışı *hudutlayışlı* «limitatif» bir manaya duyulur derecede yaklaşıyor. Bunda asli hadesle *yokluğu* tali hadesle *yokluğu* kadar devam eder, diyecek yerde, tali hadesle yapıldığı *zamana kadar* devam eder, diyebiliriz.

Ve menfi fiillerden yapılmış oldukları zaman (bk. § 1390) *-dikçe* li ulaklarla (*hudutlanışlı* manadaki) *-yince* li ulakların manadaş olmalarına sebep de budur.

Yine bu sebeptendir ki, (ulaklara bağlaçlar ilâve etmekten çekinilmeyen) eski osmanlı lehçesinde bazan *-me-dik-çe* ulağıle beraber bazan *tâ ki* (§ 999) ve *hattâ* «jusqu' à ce que...» gibi hudutlayışlı edatlar kullanılıyordu.

MI. : *sen kemâ genbegi (= gereği gibi A.U.E) bu cevher-ler-iñ tesarruf-un-a* اولادجی اولادجی *mâlik ol-a-ma-z-sın tâki hadd-i bulûg-a yet-iş-üp baş-iñ-a tac g'ey-üp müstakl ol-ma-dik-ça* A.U.E. (*Sefaret-nâme-i Mehmed Efendi* s. 41) «tu ne sauras faire un usage raisonnable de ces joyaux, tant que tu n'auras pas atteint l'âge de raison et que, recevant la couronne, tu ne seras devenu libre d'agir à ta guise» ;

Islamboğ-uñ feth-i mümkün ol-ma-z hattâ kara-dan gemi yürü-t-me-dik-çe A.U.E «Constantinople demeurera imprenable, tant qu'on n'aura pas fait passer les navires sur la terre ferme» (*Liyâkat-ı Mahmud Paşa*, Chrest. DIETERICI, s. 11).

İHTAR. — Anadolu'da *-me-dik-çe* yerinde *-me-dik sıra* şekli de bulunmaktadır.

MI. : *kendi-m git-me-dik sıra ol-ma-z* «c'est impossible tant que je ne serai pas allé moi-même» ;

ixn-i ol-ma-dik sıra ol-ma-z GUISE *Anat.* s. 41 ve 42) «cela ne peut se faire sans sa permission».

1382. 3° *-dik-çe* li ulak, *derace derace bir ilerleyiş* «progression» ilgisi bildirdiği zaman, bu dereceli ilerleyiş bilhassa tali hadesle veya hemzaman olmak üzere her iki hadesle ifade edildiğine göre, iki nevi ayrılmak yerinde olur (ki, bu iki nevi arasında her vakit tamamiyle kat'i bir ayırım çizgisi çökmek kolay değildir) :

a. Dereceli ilerleyiş bilhassa tali hadeslerle ifade edilir. (Böyle bir halde Fransızca karşılığı «à force de... au fur et à mesure..», ve her iki hadesin faili bir olduğu takdirde: «(tout) en... -ant»):

Ml. : *çocuk küçük ik'en baş ağrı-er-dir, büyü-dük-çe yürek çarp-ıntı-sı ol-ur* (CEN. ŞEH. adı geçen eser n° 431) «l'enfant, tant qu'il est petit, est un mal de tête (casement de tête, ennui); au fur et à mesure qu'il grandit (ou, en grandissant) il devient un battement de coeur»;

çalış-dık-ça ders-ler-imi pek güzel öğren-iyor-am, Altın Kitab, s. 3 «à force de travailler, j'apprends très bien mes leçons»;

git-dik-çe (mot à mot «au fur et à mesure que cela part») «avec le temps, de plus en plus»;

gün geç-dik-çe (mot à mot: «au fur et à mesure que passe le jour») «avec le temps, de plus en plus».

Mk. yine aynı manada *var-dık-ça* (MENİNSKI, *Inst.*, s. 154);

Ml. : *bir kaya-lık-dan dök-ül-en, dök-ül-dük-çe köpür-en beyaz bir şelâle* (HÂLİD ZİYÂ, 'Aşk-ı memnâ', s. 124) «une blanche cascade que tombe, (coule) d'une roche et qui, tant en coulant, écume».

b. Dereceli ilerleyiş iki hadesle aynı zamanda olarak ifade edilir. Bu hadesler derece derece ve muvazıl bir artış (veya eksilîş) e-olverişli mahiyette sayılır. Bu yapılama fiillerinden birinin veya her ikisinin kendiliğinde bir artış manası olduğu zaman bile kullanılabilir; aslı hades, tali hades nisbetinde artar (veya eksilir); (Fransızca karşılığı: «plus... et plus...»).

Ml. : *çingene çoğ-al-dık-ça çeri baş-ı istihâr ed-er* (Atasözü) «plus il y a de tziganes et plus le chef de la tribu est content»;

yaş-lan-dık-ça güzel-leş-mek çınar ağac-ın-a muhâsus-dur (CEN. ŞEH. *Tir. Sözü*, no 4) «il n'est donné qu'au platane d'embellir en vieillissant»;

at-ın ayağ-ı eğer ora-lar-a bas-acak ol-ur-sa çaba-la-n-dık-ça bat-ar gid-er (TAMBÜRİ ARUTIN, s. 4) «si le pied du cheval s'engage dans ce terrain, plus il se débat, et plus il s'y enfonce».

1383. *Hususî hâl.* — Bu ulaşın son olarak mütalaa ettiğimiz (§ 1382) ulakla ilişiği olan bir kullanışı var: *-dikçe* li ulak suretine konulan fiilin hemen ardınca aynı fiilin bir başka siygası bulunur. Ozaman artık iki hades arasında dereceli bir ilerleyiş ilgisi mes'elesi olamaz; bunda dereceli bir artış (veya eksilîş) halinde tek ve aynı bir hades vardır.

(Fransızca karşılığı: (yalnız bir fiil ile) «de plus en plus»).

Bazan da dereceli ilerleyiş fikri ortadan kalkar; ve bu ifadeler sadece bir hadesin

mübalâğa «exagération» edildiğini bildirir (Fransızca karşılığı: «beaucoup, considérablement, énormément = çok, hatırı sayılır derecede, büyük miktarda»).

MI. : صوغودتجه صوغورور هوا (ر) hava(şar) sou-duğ-ça so-u-yor [1] «l'air (veya: le temps) devient de plus en plus froid»;

فیل کی یدکجه یز fil gibi ye-dik-çe ye-r (söylence) «il mange énormément, comme un éléphant»;

ییلان مصلی کی اوزادتجه اوزادی yılan masal-ı gibi uza-dık-ça uza-dı (söylence) «c'est comme la fable du serpent, cela n'en finit plus».

İHTAR. 1 — -dikçe li ulağın faili, asli hadesin failiyle karışdırılmadığı zaman bile nekre (gayri muayyen) olabilir.

MI. : یاش دریدر چکدکجه اوزار yaş deri-dir çek-dik-çe uza-r (söylence) «il est (comme) une peau humide (fraîche): quand on tire dessus, il s'allonge»;

یووا-سین-ی یاک-ما-دیک-ça ییلان-ین ک'ök-ü k'ez-il-me-z (CEN. ŞEH. Tir. Sözl. n° 361) «tant qu'on n'en brûle pas le nid, le serpent ne se laisse pas extirper».

İHTAR. 2 — ol-duğ-ça kelimesi (git-dik-çe gibi bk. § 1332 a) hakiki bir isim olmuştur, ep eyi, ep ey(i)ce ve adam akıl-lı kelimelerininin manadağı olup şu suretle kullanılır:

1° Bir sıfatla beraber zarf olarak (fransızca: assez, «suffisamment, passablement» manalarını verir).

MI. : اولدقجه زریکن ol-duğ-ça zengin «assez riche».

2° Fiillerle beraber zarf olarak (fransızca: assez «passablement, bien» manalarını verir).

MI. : بو ات اولدقجه یورورور bu at ol-duğ-ça yürü-yor (SAMI BEY) «ce cheval marche assez joli».

3° Sıfat olarak (fransızca: «assez bon, assez grand, assez joli» manasıyle).

MI. : اولدقجه چیفتلکدر ol-duğ-ça çift-lik-dir (Yine o) «c'est une ferme assez importante».

İHTAR. 3 — -dik-ce lâhikası lehçelerde -dik-çe-s(z) veya -dik-ce-z şeklinde de görünür.

MI. : سزه باندقچاس حاوریم آرتیور siz-e bak-dık-ca-s harget (harget yerine) -im art-ıyor (HUS. RAHMI, Metres, s. 10); mk. Yine o, s. 11 اولدقچاس ol-duğ-ca-s (ol-duğça yerine) «plus je vous regarde, et plus mon étonnement s'accroît.» A.U.E

İHTAR. 4 — Eski osmanlıca'da -dik-çe şekli içinde (fiilin failine irca alâmeti olarak) mülkiyet (izafet) lâhikası da bulunmakta, ve bu itibarla bu şekil bir nevi ulaklık tabir teşkil etmekte idi. (Mk. § 1373 ve 1469)

[1] Burada olduğu gibi; bazı yerlerde (gittikçe daha ziyade) manasıyle dereceli artış (veya eksilis) de bildirdiği görülüyor. A.U.E

4. (y) - (Y) İNCE Lİ ULAK «ARDINCALIK consécutive» ULAK.

(رابطة تكميلية) *rābta-i ta'kibiye*).

1384. -(y)ince lâhikası bogazlı *k* sinden sıyrılmış -*kin-ce* lâhikasıdır. Şu hâlde bu, muhtelit bir unsurdur (bk. -*kin* lâhikası için § 866; ve -*ce* lâhikası için § 917 ve aşağısı). Bunu, -*kin* li eski bir isimcil şeklin hemen hemen bir kıyaslama «comparatif» halatine muadil gibi görmek mümkündür.

-*kin-ce* lâhikası, -*kân-çā* (§ 1396 -*kân-çā* lâhikası) ile sıkı sıkıya bısımdır ki, bu da daha eski bir *-*Kan* + *çāñ* veya belki de *-*Kañ* + *çāñ* (bk. § 1396) lâhikasının varlığını kabul etmemize yol açar.

-(y)ince lâhikası lehçelerde de -(y)incek, -(y)incen ve -(y)inces şekilleriyle görülür (mk. § 1391, ve aşağısı).

Eski Osmanlıca'da daha eski bir *-*Kay* + *çāñ* şeklinden türeme -(y)icek, (y)ecek ve -(y)iceğ-iz şekilleri de kullanılırdı.

-(y)ince li ulağın manası ehemmiyetli değişmelere uğramıştır; bugünkü günde ancak *ardıncalık* «consécutive» ulak (jusque... lorsque...) gibi kullanılır; eskiden ise *hudutlayışlı* «limitatif» («jusqu'à ce que...») ve *yerine gelirlilik* «substitutif» («plutôt que de...») bir ulak manasında idi.

Bütün bu kavramlar -*ce* (-*çāñ*) edatı (§ 918) ile ifade edilen *kıyaslama* «comparaison» fikrine bağlanır. Bu mana teselsülü aşağıki bendelerde izah edilecektir.

Vurgulanışı — Bu lâhika -*ce* ile nihayetlenmiş (§ 918) kelimelere ait kaidelere uygun olarak sondan evvelki hecede vurgulanır.

1385. *Ardıncalık* «consécutive» (y)ince şeklinin ulak olarak kullanışı (ki bu günkü kullanıştır). — *Ardıncalık* ulak sebeplik «de cause» ulakla zamanlık ulak arasında bir yer tutar. Asli hadesten *evvel gelen esasen bir anlık* «momentanée» tali bir hadesi ifade eder. O zaman asli hades, tali hadesin az çok fasılasız bir *ardıncalığ* «conséquence» ı sayılır.

İlk bakışta kıyas fikri (bk. daha yukarıya) bu kullanışta pek açık olarak görünmez; bununla beraber zamanımız Osmanlıca'sında bu ulak

çomizin *ay*, ve *ç*)ağ isimlerine (ykl. yine miktar ve zamanlık miktar] bildiren: *ça* [-*çe*] lâhikası) ve (miktarı yoklamak) manasındaki *say-mak* masdarının kökü olan *s*)ay kelimesine kaynak olmuş gibi görünüyor. Şu halde biraz evvel geçen *susa-yan sain* [s]ay-in? A.U.E] misali kelime kelime: (susamak [-*yan* burada mastar eki rolündedir] miktarınca) manasında olmak gerektir; ve bizim her «chaque» diye karşıladığımız -*dikce* manası da bundan çıkıyordu. Yoksa bizzat *sayın* veya *sayı* kelimesinde bu mana yoktur. Bundaki -*in* ise aletlik lâhikası gibi görünüyor. A.U.E

yerine çok kullanılan ulaklık tabirlerde *gibi vs.* yolunda (bk. § 1397) kıyaslık edatların sık sık kullanılır olması kayde değer. (Yine mk. ardıncalık veya sebeplik bir mana alabilen Fransızca kıyaslık «comme» edatını. mk. almanca «als», İngilizce «as», rusca «как», lehlice «jak» vs..).

Çoğu zaman da *-(y)ince* lâhikası bu hususî kavramını bütün bütün kaybederek *-dikde* (§ 1371) ve *-dikçe* (§ 1379) li şekillerin manasına hissedilir derecede yaklaşır.

Fransızca karşılıklar da bu muhtelif kavramlara göre türlü türlü değişir:

1°. Azçok *fasılasız* «immédiat» ardıncalık. Fransızca karşılığı: «aussitôt que...; dès que...».

Ml. : امتحان‌دان چيکجه راحت بر نفس آلام *imtiḥan-dan çık-ınca rahat bir nefes al-dı-m* «dès que je sortis de l'examen je poussai un soupir de soulagement»;

oğlan ev-le-n-ince bey ol-du-m san-ır (Atasözü) «dès que le gars s'est marié, il se croit un prince»;

kılıç bağı gibi burn-un-a dok-un-unca dar-ı-ır (söylence) «il est comme l'espadon: il se fâche, dès qu'on lui touche le nez»;

tavuk gibi akşam ol-unca göz-leri kapa-n-ır (söylence) «il est comme les poules: aussitôt que vient le soir, ses yeux se ferment».

İHTAR. — *göz aç-ıp yum-unca* tabiri bir anda, bir an içinde, bir lâhzede «en un clin d'œil, en un moment, instantanément» manasını verir.

Ml. : گچر چون کوز اچوب یومشجه دوران *g'eş-er çün g'öz aç-ıp yum-unca devran* [1] (*Humāyun-Nāme*) «le monde passe en un clin d'œil» [2];

bir göz aç-ıp yum-unca 'ibâdet-den hâli ol-ma-x-ılar A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 156).

Bu tabir aslında «göz açup kapayorcasına» [3] manasında idi. Hakikaten (aynı 1426

[1] Bu mısraın vezni: — — —, — — —, — — — (= mefâilün mefâilün feulün) olacak. A.U.E

[2] Bu Fransızca cümle mısraın tam karşılığı olmak için *çün* kelimesini karşılayan «c'est parce que, puisque» ifadelerinden birini de başa geçirmek ister. A.U.E

[3] Biz müellifia dediği gibi *göz açup yumunca* tabirinin aslı göz açup yummuşca olacağını zanetmiyoruz. Göz açup yummuşça, «göz açup yummuş gibi, veya göz açup yummuş kadar» manalarında bir teşekkül olabilir. Göz açup yumunca, ise (göz açup yummak zamanında) manasında bir teşekküldür. A.U.E

yılı yazmalarında 186 v' yap., iki defa) كوز آچوب یومشجا (göz açup yummaşça A.U.E tabiri geçmektedir. Azerce'de aynı mana ile كوز آچوب یومان ساعتده (göz açup yuman sa'atda) «dans l'instant où l'on ouvre et ferme les yeux» denilir. (FETH AHUND. s. 53).

Yine mk. T. E., s. 205, I, 1 deki şu tabiri:

tilā-r-sān kim yum-kan kōs(z)-üm-ni aç-ıp aç-kan köz-üm-ni yum-up dilersin ki yumulan gözümü açup, açılan gözümü yumup...? A.U.E «tu veux qu'en un clin d'œil...».

2°. (Fasılasız veya fasıllı) *meccuri ardıncalık* = evvelki mananın bir gelişmesi.

Bu manada *-(y)inceli* ulak *-dik-den soñra* lı şeklin (§ 1414) manasına yaklaşır (fransızca karşılığı: «dès lors... du moment que...; si...»)

MI.: كادی مورتشی اولونجه طيبيدرکه عدالت مزاده چيقار *kadı mürteşi oļ-unca tabi'i-dir ki 'adālet mezağ-a çık-ar* (CENAB-ŞEHAĀB-ED-DİN, *tiryāki sözleri* n° 31);

حریت فکرون متولد اولونجه فکرك وجودنی انكار ايتله صفر دن عدد تشکل ايده بيلير ديمك قبيلندن اولمازی ؟ *hürriyet fikir-den mütevellid ol-unca fikr-in vücūd-un-a inkār et-mek* «sıfır.dan 'aded teşekkül ed-e bil-ir de-mek kabil-in-den ol-ma-z-mı? (KEMAL BEY, *Bed. Ed.*, s. 197) «du moment que la liberté est engendrée par la pensée, nier l'existence de la pensée, n'est-ce pas affirmer qu'on peut faire un nombre avec des zéros?»;

يا بالنظر تحصیل علم ايتديكمز شيلر بويله اولونجه حقايقه اولان معلوماتن نه حالده بولونق لازم كلور [1] *ya bi-n-nazar tahsil-i 'ilm et-diğ-imiz şey-ler böyle ol-unca haqāyık-a ol-an ma'lūmāt-ımız ne hal-de bul-un-mak lāzım gel-ir* «si les choses que nous apprenons par l'expérience directe (par la vue) sont ainsi, dans quel état doivent être nos connaissances en matière de vérités (premières)».

3°. *Zaman durumu* (alâka fikriyle veya onsuz olarak): *-(y)ince* lâhikasının *-dikde* veya *-dikçe* lâhikalariyle manadaş olarak kullanılışı. (Fransızca karşılığı «lorsque, quand, en...-ant, toutes les fois que...»).

MI.: اوروردیم اوطه دن نظر صاغه احواله اولنجه ميديلی ليمانی کورونور *otur-duğ-um oda-dan nazar sağ-a ihāle ol-un-unca Midilli liman-ı g'ör-ün-ür* (KEMAL BEY, *Bed. Ed.*, s. 133) «lorsque, de la chambre où j'habite on tourne les yeux vers la droite, on aperçoit le port de Mételin (Mytilène);

فرنك جانی ميقلنجه صومار، تورك جانی ميقلنجه چوق سوپورا *firenk can-ı sık-ıl-ınca sus-ar, türk can-ı sık-ıl-ınca çok söyle-r* (CENAB ŞEH. T. S., n° 223) «quand (toutes les fois que) le Franc (l'Européen) est ennuyé, il se tait; quand le Turc est ennuyé, il parle»;

[1] Bu misalde علم *ilm* kelimesi fazla görünüyor; حقايقه *haqāyık-a* kelimesinden sonra ise دائر *dāir* kelimesi eksik olsa gerek. A. U. E

1386. (*g'el-mek* «venir» masdarından olan) *گنج* *g'el-ince* siygası, asıl kendi manasından ayrı olmak ve şu manalarda bulunmak üzere, mefulünileyhi çekigleyen bir yeni işiçlik tabir olarak da kullanıla bilir.

1* İş (mesele, mevzu) ... olunca «quand il s'agit de ...; quand c'est ...».

MI.: *deve kuş-a gibi yük-e g'el-ince* «kuş-um», *ap-mağ-a g'el-ince* «deve-yim» *de-r* (söylence) «il est comme les autruches (en turc: oiseau-chameau): quand il s'agit d'une charge (à porter), il dit: «je suis un oiseau»; quand il s'agit de voler, il dit «je suis un chameau»;

halk-a g'el-ince sırma kantar; biz-e gel-ince tam tart-ar (söylence) «quand ce sont les autres, (il donne) du fil d'or par quintaux, quand c'est nous, il pèse au poids juste». [1]

2* ... *ise* (§ 408); *bahs ... e gelince* «pour en venir à ...; en ce qui concerne...».

MI.: *با گنج* *bañ-a g'el-ince* (= *ben ise*) «quant à moi, en ce qui me concerne»; *مدد مده گنج* *sadedi-miz-e g'el-ince* (= *bahsimize, sadedimize gelince*) «pour en venir à notre but, à notre sujet, à nos moutons»;

اندہ ہالی باشی بر صنق مرقومہ بودی سرمایہ سے گنج طوی طوی جیندہ اونوز ایکی غروش
اوقاتلق ایله بر مجیدیہ ... واردی *el-in-de bel-li baş-lı bir san'at-i ma'rifet-i de*
yok-du sermāye-sin-e gel-ince (= *sermayesi ise: A.U.E*) *top-u top-u ceb-in-de*
otuz iki kuruş ufağ-lık ile bir mecidiye ... var-dı (MEHMET 'ASIM, *Karikatür*, s. 126) «ou ne lui connaissait ni metier, ni savoir spécial. Quant au capital, il avait dans sa poche en tout et pour tout 32 piastres de petite monnaie et un medjidié (un écu)». [2]

Yine mk. § 1388.

1387. — **Hudutlayışlı** «limitatif» *ulak* olarak kullanılan *-(y)ince* şekli (ki bu eski kullanışdır). — Eski osmanlıca'da *-(y)ince* li *ulak*, aslı hadese zaman *hududu* hizmetini gören bir anlık «momentané» bir tali hadesi de bildiriyordu.

Bu kullanış kıyaslama fikrine sıkı sıkıya bağlıdır; ve çünkü biliadığı üzere, türkçe'de kıyaslama edatları *hudutlayışlı* edatlar hizmetini de görür. (Mk. § 903 ve 905).

Bunun fransızca karşılıkları, zaman hududu şunları bildirdiğine göre türlü türlü olur:

1* *Sürakli* «continu» bir aslı hadesin *ona kadar* uzadığı anı.. fransızca karşılığı: «jusqu'à ce que...» (= *inceye kadar, A.U.E*)

MI.: *بیز تناول اطعمہ بی تمام ایدی» نغمہ پردازلق ایتدیله* *biz tenāvül-ü et'ime-yi tamām ed-ince*
nağme - perdaz-ışık et-di-ler A.U.E (*Sefaret-nāme-i Mehmed Efendi*, s. 37)
«ou joua de la musique jusqu'à ce que nous eussions terminé le repas»;

[1] Belki *صیرمه* *sıyırma* kantar; yani elle sıyırır gibi sürterek tartıyı olduğundan fazlaya çıkararak kantar. yoksa, sırma kantar olsa bile bu, «sırma kantarı» suretinde bir teşkil olabilirdi. Kaldı ki kantarla tartılır bir şey olmadığına göre sırma kantarı da olmaz. A.U.E

[2] Bu *kelime* nin *hazf-ü* takdir edilerek teşkil ettiği hususi ifadeler de vardır:

Bilmesine bilir amına domuzluğundan söylemez (bilmesine = bilmesine gelince...), yazmastua yazarım; fakat vakit bulamıyorum (yazmaya gelince...); korkmasına korkduk lakin ses çıkaramadık (= korkmaya gelince...) vs... A.U.E

ارتا یری اغرنجه چکشد. *erte yer-i ağar-ınca çok-ış-di-ler* A.U.E. (1426 yılı yazmaları, yap. 60 v°) «ils luttèrent jusqu'aux premières [1] lueurs du matin» (mot à mot: «jusqu'à ce que blanchit l'endroit du matin»);

اولنجه سی ترک ایتم *öl-ınca sen-i terk it-me-ytm* [2] A.U.E. (VAMBÉRY, *Alt. Osm.*, s. 46, l. 4) «je ne te quitterai pas tant que je vivrai» (mot à mot: «jusqu'à ce que je meure»).

2°. *Bir lâhzelik aslı bir hadesin yapılmamasına kadar olan (gözleyiş fikri) veya yapılmamasından evvel (önceleyiş fikri) geçen anl. Fransızca karşılığı: «a attendant que...» «avant que ne...»;*

MI.: *تا ام حاضری اولنجه سزه قرالی سیر ایتدیرم* *ta'am hazır ol-unca siz-e kıral-ı seyr et-dir-e-lim* A.U.E. (*Sefâret-nâme-i Mehmed Efendi*, s. 38 Julien Gaillard tercümesi. s. 115) «il faut que je vous fasse voir le roi en attendant que le dîner soit prêt»;

گوردیکم کندی اینجه بولر اگی یقارل *g'ör-dt-ktm kendi in-ince bun-ı ar-ı ar* A.U.E. (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 22) «il vit qu'ils allaient abattre l'arbre avant qu'il ne fût descendu»; [3]

بیر کیمسه یه دوغ-ونجا تا ام یه-دیر-مک و کان-ین-جا سا ایف-ür-مک A.U.E. (*Kamus tercümesi*, s. 108) «rassasier et désaltérer quelqu'un»; [4]

ایرشمک اوج کاله پیاده مشکدر *er-iş-mek evc-i kemâl-e piyâde müşkil-dir* A.U.E. «il est difficile d'arriver, à pied, au faîte de la prospérité»;

نر کلور باشنه فرز اولنجه بر بیدق *ne-ler gel-ür baş-ın-a ferz ol-unca bir baydak* A.U.E. (HÂZİK) «le pion souffre mille morts avant d'arriver à dame». [5]

Şuna dikkat edilsin ki, hadeslerin zaman içinde ardınılaşması bakımından *hudutlayış* kavramı, *ardıncalık* kavramının zıddıdır. Evvelkisi manaca *-mezden evvel* (§ 1418) ve ikincisi *dikten sonra* (§ 1413) şeklinin manasına yaklaşır.

Bazan hudutlayışlı ulaşın manası t̄ t̄ edatiyle kuvvütlendirilirdi. Bazan da ulak, cümlelerin sonuna (aslı fiilden sonra olarak) getirilirdi.

MI.: *تا اول اق ابلک قردن سچیلنجه بیار* *tü ol, aq iplik kara-dan seç-il-ince yi-ye-ler* [6] A.U.A. (1426 yılı yazmaları, yap. 110) «qu'ils mangent jusqu'au moment où l'on peut distinguer un fil blanc d'un fil noir» (Ramazan gecelerinde);

[1, 2, 6] Bunlardaki arap harfli kelimelerin çoğu metinde harekelidir. A. U. E.

[3] Bunu yerine göre şöyle de tercüme etmek mümkündür: «du moment qu'il vit....» A.U.E.

[4] Mot à mot: «faire manger à quelqu'un du repas jusqu'il fût rassasié et faire boire de l'eau jusqu'il fût désaltéré» A.U.E.

[5] Vezai: *و — و — , و — و — . . . و — و — , و — و —* (= mefâilün feilâtün, mefâilün fe'ilün).. burada satranç oyununa mahsus piyade (= bıdık: ön sıradaki taşlar), ve ferz (vezir yerinde sayılan taş) kelimeleri bir arada kullanıldığı için mürâ'ât-i nazîr denilen eski bir edebiyat sanatı vardır.

Kemalînü yüksek noktasına yaya olarak (veya yaya yürüyen için) erişmek güçtür. satranç oyununda bir badak (paytak) taşı vezir-payesinde sayılan taş (ferz) yerine geçinceye kadar başına neler gelir» deniliyor. A.U.E.

